

З О Р А

Л И С Т

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

АЛЕКСА ШАНТИЋ И ЈОВАН А. ДУЧИЋ.

Год. III.

У МОСТАРУ, 1. ДЕЦЕМБРА 1898.

Бр. 12.

ФРАЊО ЈОСИФ I.

ДАР АУСТРИЈЕ И КРАЉ УГАРСКЕ

навршио је 20. новембра (2. децембра) о. г. педесет година од како држи владалачко жезло у својем пространом царству.

Педесет потоњих година његове царевине, историја великих трзавица њених, но и великих културних и политичких успјеха, значи историја његовог владања.

А у дане када народи цивилизоване Европе прослављају Миротворце, пада свечаност те историје. У ловоре, које његове разнородни народи с уједињеном љубављу приносе свом узвишеном Монарху, у тај час, падају, с тога, и вијенци свијех народа пред пријесто Онога, којем бјеше драгоцјена свака капља људске крви и који бјеше сталан поклоник опће слободе и среће човјечанства.

У те ловоре и Српски Православни Народ Босне и Херцеговине уплеће своје најсрдачније жеље за дуг живот Његов.

Бог да живи Фрању Јосифа I.!

В О Л С В И

Корачају смјело по беспућу дугом
По широком гробљу мртвих каравана,
Нигдје хладне капље у пустари н'јемој
Ни вјетрића свјежег у омари дана.
Оглунуло небо над тешком тишином,
Но још крјепка нога жарким иде пјеском;
Нигдје живог јава... Али напред смјело!
Гле, звијезда иде и трепери бл'јеском!

Народе! што паћен, с болима у души,
Смјелим ходом крећеш путевима јада,
Бескрајна је пустош и дани су горки,
Пакао се диг'о да ти снагу свлада.
Али напред крјепко кроз омару, огањ,
Кроза црне часе паћеничких дана,
Зв'језда твог јединства, одвешће те сама
На прагове цвјетне светога Ханана!...

Јован А. Дучић

Б О Ж И Ћ

— Успомена —

— Јован Протић —

Бима.
Са натуштеног неба про-
вејавају ситне снежне пахуљице,
посипају сниске тршчане кро-
вове и завејавају мале искрп-
љене прозоре. По кад и кад пролете
лаке саонице, шкрипи утапкани снег
под ногом и гракне можда гавран
са сеоског торња.

На стаклу се мрзне ледено гра-
ње, на брковима се хвата иње, а
читаво село накривило шубару, па
намигујући левим оком, чека благе
дане.

Чика Станоје већ отишао у ва-
рош по барут; деда Аврам бира па-
њиће за бадњак, а баба нам непре-

стано нешто распитује за прасице
и пита попу: је л му намењено које?

Цело сеоце замириса на Божић.

И лепо, данас дан, сутра дан, па
стиже и мили бадњи дан. Баш прави
бадњи дан.

У топлој пећи умилно пуцкара
суварак, па се шири нека пријатна
јара, те згрева назебле уши и поцр-
венели нос. Стари мачак згурио се
у запећку, па тајанствено, сањиво
преде, а под креветом шћућурило
се пуначко прасе, па и оно гроиће
од силнога миља. Марко удесио, ко-
лико га грло доноси, пишти сво-
јим танким гласићем, као да му нокте
режу, а не да „Рождество“ поји.

Сви се рашчварили, па нам се лепо срце праћака у грудима и заиграва од неке радости.

А како и да не игра!

Каквих ти ту све није било колача! И с медом и без меда, и са маком, и онако без мака, и са орасима, и гурабија, и најпоследње, ваљда више и нема тих колача да се месе на овом свету и у нашем селу! Како је нана то све умела онда да замеси, да оследи и да зачини, то се не може баш знати, ал само — и поп Аврам признаје — умела је!

На пољу непрестано веје. Час по прође когод мимо прозора, погурив се натучао шубару преко ушију, па прти по снегу: или до ча-Јеврема, ради меда, ил до Андрије, ради какве чутуре.

*

Вече се лагано спушта. Нека магла спустила се над селом, а већ се и дим лагано диже из посрнутих димњака и наступа она свечана — пред бадње вече — тишина. Још само где-где што зашкрипи замрзнути ћерам, ил се затворе по чија врата. После — мир.

Пиљез се окупила око пећи, па чека... Види се чека нешто... Чека забога Божић!... Баба налива боце, а деда уноси сламу у вајат... И кад ко шта хоће, а он шапуће... Не зна се зашто то, да се шапуће, ал сви знају, да тако треба... И нико не ће да квари реда.

Ни прасе више не гроиће. Деда га још после подне, са особитом неком пасијом и са својом рођеном, рожаном брицом заклао. А деда је врло красну брицу имао! Још на Туцин дан је са неком свечаном озбиљношћу наоштрио, и ето сад, где с поносом погледа на прасе, што опет у потпуној својој свести бо-

жићне печенке, виси о стражњим својим ногама о клину у трему.

Може се рећи, све је већ у реду. Све, још само да засветли жижак, па да онда већ и тај Божић дође.

На пољу се све већма смрква. Још једном се добро прочарка пећ, баба оставио већ и лулу, а нана уђе и оданув од посла:

— Готова сам, рече.

Сви се погледасмо, а осмејак радости прелети нам преко лица.

— Е, — рећи ће баба, махнув главом на нас, — ајд, вели по сламу! И њему заигра леви брк.

Нана ужегла свећу, спремила жито, па ће да нас дочекива, а ми са ванредним, необичним осећајима полетесмо у вајат.

И само се чује, како слама шушти, како срце бије, како малише стењу од муке, што би сваки, што више да понесе.

Прво ће деда, па онда баба, па за њим Љубиша, па ја, па Зорица, па најпоследње Марко. Сви се поређасмо, сви гологлави и развучених усана, а деда осврнув се, је ли све у свом божићнем реду, отвори врата, а светлост свеће и мирис тамјана читаво нас задоји својом светлошћу.

— Христос се роди! кликну деда, а око му засја сузом радости.

— Ваистину роди! одговара нана и посу га житом.

— Христос се роди! вели и баба, па и њему задрхта доња усна.

— Ваистину погоди! одговара нана, па опет занесе шаком пуном жита.

Ми се осмехнусмо.

— Христос се роди! Зацвркутамои ми, онако као ластићи и преко реда, а нани се блиста лице од радости, па нас посица пшеницом и материнском милошћу:

— Ваистину роди, голубови моји!

— Ваистину, снаго моја! 1

Па се саже и поче нас љубити и грлити. А ми весели посипамо сламу и појимо „Рождество.“ И ми и деда и баба и сви, сви појимо, и сваки час у вајат. Нека што више сламе буде. Нека је прави божић.

Деда дрхћућом руком узео да посипа по столу, и дрхћућим гласом поји, поји неке песме, што ни вертепаши не знају, — а једва се чује од гласног Марка. Баби се смешка усна и као пушта нас на вољу. Све нам је слободно.

Од једанпут оживе кућа, и претвори се у неко рајско миље.

Ми појимо, а нана поставља.

Под иконом, под оном старом, што се једва распознаје у зеленом житу, дрхће бледа светлост кандила, тајанствено озарила божићни колач. А божићни колач, — ах, Боже мој, како је само умела да удеси наша нана: божићни колач! Под њиме и жита, и ора, и шљива и новаца и — свега. А сам колач мирише на Божић. Па као и тиге и јагањци неки по њему. Горе струк босиљка са обвијеним црвеним ибришимом! Видиш нема шале, већ прави правцати Бадњи дан.

Унесе се најпосле и вечера.

Сви стасмо пред икону, а деда отпоче као владика са својим старачким гласом:

— Во имја оца...

А ми сви за њим:

— Во имја оца...

— И сина...

А ми:

— И сина...

— И сјатаго духа...

— И сјатаго духа...

— Амин!

— Амин! завршисмо и ми. Деда отпева сам „Рождество.“ Слаби му глас отео се, па извија старац некако и занео се, мислиш у Витлејему си.

„... Господи слава тебје!“

А ми сви из гласа:

„Рождество твоје Христе Боже наш...“

Ори се лепо кућа од радости...

И таман да и ми, а — нешто севну под прозором, и лепо се затресе стакло.

— Бууу!

— Живео! викну баба, па намигну на нану.

— Позлатила ти се рука! кликну деда — знам те!

— Христос се роди! викну онај с поља из помрчине.

— Ваистину, кумићу!

Познали га по гласу.

Поседасмо после за сто. Сви смо на окупу, који смо на окупу! Гледи нас деда па чкиљи од радости и ужива. Гледи нас баба, па му око каже да ужива. Гледи нас нана — ужива и она, ал се нешто заплака.

— Знао сам ја вели баба, а и њему жао, — па овај... што... свеједно! Код сестре је, вели, — ал и њему подгрцну нешто.

А нана узела кецељцем, па брише сузе.

Сви заћутасмо. Само што чујеш како пуцкају заушњаци и осећаш дах неке особите светиње тога вечера.

Наточише чаше.

— Христос се роди! рећи ће деда, дигнувши чашу и куцну се с бабом.

— Ваистину! рече баба, и пољуби га у суху руку. Па онда нана, па сви редом.

И опет се очи наводњише, а чаше до дна искапише.

Донесоше и орахе.

Баба узео три, па их тек баци у један ћошак:

„Во имја оца!“

А ми: „Рождество твоје!“

Па онда у други:

„И сина!“

А ми и опет: „Рождество.“

„И свјатаго духа...“

А тек деда „Дјева днес!“

„Амин!“ вели баба.

А деда устаде пуном чашом, па само што отпоче:

— Моју унуку, вели, и зе.. па зајеца и онеми на мах.

— И зета и брацу, допуни баба. Нека су нам живи... — па и он застаде. И њему се нешто препречи у грлу.

И сви јецају и плачу, а ми се узверили, и згледамо се. Док се најпоследње и Марку не растужи, па ти и он удеси своје гајде. Њему жао, што нана плаче.

То нам први Божић без наше сејке. Већ скоро година како се одвела у варош. А и браца нам код њих на школама. Како он тек уме рождество! Он тек уме! Оно ђачки!

— Бар да су брацу послали, вели нана, а влажне јој очи.

— Е, вели баба и неправу му, нека, вели, ни они не буду сами!

— Наточи, вели деда, па поче неку стихиру, што само баба уме по нешто да му помаже. И Штева појац зна тако.

На једаред неко у прозор:

— Гру, гру!

Уђуташе.

— Ко је?

— Је ли слободно певати?

— Јесте, виче деда раздраган мало од пића, а мало онако.

— Ави пуштајте! виче онај споља.

Изиђе неко да га пусти, а ми нагађасмо у себи, ко је?

Сви укочисмо погледе, а он још с поља везе гласом, мислиш у сребрно звоно бије:

— Рождество твоје...!

— Браца! кличе баба.

— Браца! поцикасмо сви од реда. И поскакасмо око њега.

А он стао на сред собе, па поји „Рождество“ и смешка се, а нама се на мах свима срце открави.

Ударисмо и ми, па...

— Анђели моји, јеца деда и грли нас.

— Христос се роди!

— Воистину! одговара деда, па га обасипа пољупцима и сузама.

— И

— И? повикасмо сви радознали.

— И унуче баби!

— Праунуче! Кликну деда, и скочи да поигра весело.

Сејка родила.

Не разумесмо, шта је то тако здраво лепо, ал тек и ми се радовасмо.

— Шта је, пита баба и као мило му и не уме да се нађе.

— Син! заврши браца, па се поче љубити с нама и са наном.

— Син... Зар син?... Хе муку му његову, нек је жив, нек је здрав!

И сад почиње још веселије, још бурније...

Нана узела па запиткује брацу како ово, како оно; ми се ваљамо по слами, сретни што нас нико не псује, а баба и деда лију чаше, рођенчету у здравље. Све унуку и праунуку! Већ им и очи засијале.

— То ће бити....

— Шта, вели деда разјарен, — тај ће Косово да свети, тај богме.... Знај ја!

И опет једну сркнуше.

— А је л, а пуначак велиш, а?

— Пуначак, каже браца.

А баби се смешка брк, сипа вино, поји Рождество и плива у радости.

— Па баш дречан, а?

Браца климну главом.

— Дречан да шта, хвали се деда, зар да ја... Још како дречан!

— И плаче, је ли, гласина, а?

— Плаче, вели браца.

— Дај, баба, вина!

А нана се смеши и носи. Носи, срећна мајка.

И још неколико сркнуше. И сан већ да их свлада, а баба још гуди по мало „Рождество“ и грца у срећи.

— Да богме... Јунак је то... Јаки, а?... Ех, крв је то... Плаче... Нека, нека роде...

— Рождество твоје Христe Боже наш...!

*

Поноћно је доба давно превалило. Дрхти светлост кандила и лако прелива јара од бадњака.

Сви хрчу и слатке снове сањају. Само што нана од радости никако очију да сведе.

Земун 1894.

— Бууу!

Загрми топ.

— Бууу!

Загрми још једном.

И забрујаше звона на јутрње, а неко затресе песницама у прозор.

— Ко је? тргосмо се сви.

— Полаженик! одговара онај — устајте на јутрдње! па опали из двоцевке.

И пустише га одмах.

✦ Христос се роди!

— Ваистину роди, шта носиш?

— Срећу и здравље!

И нана га посу житом, а он чучну код врата и закокота, а ми сви у глас:

„Пи-ју, пи-ју!“

НА БИЈЕЛОМ ХЉЕБУ

(Доживљаји једнога благороднога овна који је у очи Божића на смрт осуђен и намијењен за веселицу).

— *Божитња цршица* —

Освануло бадње јутро, али не ведро и насмијано, него мутно и натмурено. Сиви облаци прекрили небо с једнога краја на други, заклонили сунце и пријете међавом. Вјетар кад и када звизне и са замрзнутих грана стреса заостали снијег, проноси га чаршијом и баца по стрехама и крововима. Замрзла земља шобоће под ногама. Крај махалске чесме ухватио се дебео лед, који изгледа као какав стаклени таван, и по њему, још прије сванућа, почела су комшијска дјеца да се тализају, ни најмање не марећи за то, ако које леђима одмјери, колико је лед широк. Једино ћеца Илије Ћитирџије, што су, за данас,

изостала из кола својих другова, пошто им се данас пружио много пријатнија забава. Управо и није то каква особита забава! Ствар је у томе: што је Илија синоћ купио једнога овна и данас хоће да га закоље за веселицу. А ћеца, као ћеца, воле да виде, како ће ован издахнути под ножем. А осим тога воле и да се побију због овнујске бешике, за коју већ свако држи, да је његова.

Ради тога, ваљда, свако и држи за дужност, да овна помилује или зврцне по глави, или ако ништа друго, а оно да га потегне за реп или за ухо. Зачудо, благородни је ован сасвим хладнокрвно, као какав Енглец, пустио, нек се дјеца пот-

пуно задовоље; чак ни једним једитим мигом није показао, е га то тишти. Он је мирно оборио главу, отромбољио уши и дубоко се замислио, (сумњам, да се понеки критичар српски, при писању критике, тако замислити може). Његово овнујско срце тиштио је некакав далеко већи терет, него ли понижавање од стране дјеце, јер у неколика маха, отела су му се два три дубока уздаха из прсију. А сузе тек што му нијесу потекле. Сијено, које је пред њим лежало, ни погледао није, а камо ли окусио, поред свега тога, што се некада славио са свога дивнога апетита. Лијено, као човјек који куња, заклапао је очи неколико пута, ваљда да тако домами какве слике из прошлости; али што је год више тако заклапао, тим је постајао све тужнији.

Ви ћете рећи: „е није то лако, кад се на смрт иде“. То, додуше, велим и ја, премда добро знам, да се он смрти не боји. Умријети, то је њему колико појести шаку сијена, — та свак ће на онај свијет, па било прије или пошље; ама је важнији узрок, што га у мисли нагони.

— Свијет је овај тако ништаван — премишљаше ован у себи, — нарочито наш род овнујски осуђен је на вјечно робовање. Немамо своје културе, своје књижевности, свог епоса; немамо јунака, немамо ослободиоца, који би нас повео, да се боримо за општу овнујску идеју; да створимо своју државу, своју војску, која би се могла одупријети и људима и вуковима и свима злотворима рода! . . . Ми смо робови и остаћемо вазда, јер за друго нисмо ни способни. . . И ја сам роб. . . али ах! . . . Како ли слатко бијаше моје робовање! . . . Како ли сам био сретан! . . . Па . . . ах, и не боли ме што сам осуђен, али ме боли, што ме осуди баш она . . . она . . .

И ован проли горке сузе. Бадава! Није могао више да издржи. . . Доња му вилица заигра и он је јецао по свима правилима овнујског јецања.

Но допустите, да вас упознам с њиме, још од најраније младости.

Он се, с опроштењем, ојањо прије три године дана у тору сељака Рада Голобрада. Веле, да је као јање био особито лијеп и да је многоме запео за око. Двије три овце већ су унапријед замишљале, да ће му бити пунице, те су му чак дозвољавале и да их сиса. (А већ сви знамо, да је свака пуница особито добра и милостива, док зета не умами у мишоловку). Но, канда се највише допадао младој жени Радовој Јели, која није могла срцу да одоли, а да га између све јањадне не одликује својом пажњом. Она га је, обично, узимала у крило, гладила га по свиленој вуни и љубила га често, често пута, и то тако слатко, као да је он главом Раде Голобрада. Она је дозвољавала да за пристаје свуда, па чак и у кућу, гдје би му обично давала што год за јело. Ето тако он се привикао на њу и био јој је одан тијелом и душом. За њега је само она постојала на свијету, а за никога другога није хтио ни да чује. . . Чак му ни Раде није био особито у вољи, а нарочито због тога, што је два или три пута укорио Јелу „како нема другога посла, него се млацка са јањцима“.

— Болан, како имаш душе да тако говориш! — одговарала би она.

— А види само, како је лијеп!

— Продаћу га, — вели Раде.

— Не ћеш, док сам ја жива! — одвраћа она и гони по староме.

И тако је то текло дуго и дуго и он се развијао и растао, под њезином пажњом. Понеке овце (оне старе) напомињаху му, како је при-

спио за женидбу и како треба да бира ђевојку, али он их ни слушао није. Та воли он стајати поред лијепе Радовице и чешати се о њезину ногу, него запасти у најљепше коло оваца-ђевојака, па све кад би га грлиле и љубиле.

Но у неко доба осјети он, као да љубав Радовице хладни према њему. Сваки час била је некако замишљенија, па га често пута ни погледала није, а камо ли помиловала. Два или три пута затворила му је кућна врата пред носом, а то га је тако ожалостило, да једне ноћи никако није могао заспати, него је лио горке сузе и нарицао за минулом срећом... Па ипак није могао да докучи: откуда и зашто је настала та промјена? Он се не сјећа, да је икада и једним мигом дао повода, да му млада Радовица, ускрати своју пажњу и љубав; шта више, што је бивао старији, постајао је све послушнији и учитивији.

И ето сад

— Ја морам дознати, шта је њој, — зарече се он тврдо и закле се свом травом и сијеном на свијету, да ће јој пратити сваки миг, покрет, сваку стопу, па ако не могао јавно, а оно тајно . . . Додуше, у неколико, било му је срамно да буде шпијун, али он је добро знао, да има људи, који само за новце шпијунују, — а пошто није ни он гори од тих људи, то му ваљда, неће нико у гријех уписати тај корак, на кога га је нагнало само његово срце.

И он одиста поче да пажљиво прати Радовицу, али далеко учтивје од свих људи његове врсте, јер је он пратио из даљег и то на такав начин, да се никако није могла досјетити . . . Испочетка као да му није посао сасвим сретно ишао за

руком, али мало по мало, поче да опажа по што шта сумњиво, због чега је устостручио своју пажњу. А на ту сумњу нагнало га је једно момче, дежмекасто и надурено, са малим брковима, а овеликим носом и обично, са тојагом у руци. Момче је долазило сваки дан и, за чудо, обично је знало да удеси кад Раде Голобрад оде куда на радњу. Оно је улазило у кућу и дуго се задржавало тамо, а кад би се враћало, било је црвено у лицу као црвена паприка. А бркови су му тад вазда били замршени... Ован, као ован, одмах, је помислио, да ту нијесу сасвим чисти послови и да то момче свакако о злу ради. О каквоме злу, то се није могао досјетити, али главно је, да није добра по сриједи; дакле морају се не два, него четири ока отворити, па да се томе злу у траг уђе.

Док и томе дође вријеме.

Једнога дана дошло оно момче, па, као и обично, пошло у кућу. Но тога пута Радовица није била у кући, него пред кућом, а оно чим је угледало, одмах јој приступи и уштину је за образ. У овну узаврије сва крв. Смрачи му се пред очима, а она ништа, него се још осмјехну и утече унутра. Момче уђе за њом... Ован шкрипну зубима и накостреш се, као да ће одмах на јуриш; али се опет некако прибра и застаде.

— Осветићу се, — грмну на вас глас овнујским језиком и запријети роговима према кући. — Зар он да штита ону, која је мене толико миловала и коју ја нијесам смио ни папком очепити? . . . И он да улази у кућу, а ја да дреждим у авлији? . . . Јок и по сто пута јок! . . . Док је главе на раменима, дотле ћу бранити своје . . . Освета или смрт! . . .

И заиста он је дрхтао од узбуђења! Мржња, страховита мржња према оном момчету, загријала му сваку кап крви у жилама и он је био као у врућици. Да је могао, збацио би са себе руно, само да се расхлади. Али пошто је то било сасвим немогуће, то је пламтио све више и више и једва чекао час, кад ће се момче помолити из куће.

— Ха, ево га! — блекну дивље, кад, у нека доба, зачу из куће његов глас:

— Збогом!

— Збогом пош'о, — одговара Радовица.

Ован искриви главу и обори је земљи, а ноге раскорачи, баш као какав атлет, у часу, кад своју снагу највећма хоће да покаже.

Момче се показа пред вратима и пружи ногу, баш како ће поћи даље. А ован стиште јуначко срце своје, скочи као помаман и уједанпут: буб! — груну момче у леђа.

— Јао! — само што изрече онај и сруши се на тле. Капа одлети на једну, штап на другу страну, а нос, како је био дуг, дође чисто пљоснат и крв из њега потече потоком. Сво лице било му је умањано земљом, а крв и из њега тецијаше на два на три мјеста и само што очи остадоше неповријеђене. И Радовица јавну готово у исти мах када и он па му притрча. А само је ован стајао са осмјехом на губицама и побједничким изразом на лицу.

— Несрећо! — цикну Радовица, пошто је онога, у неколико очистила. — Треба тебе под нож! . . . И удари

га некаквом тојагом по плећима, тако, да би вољу било доста, а камо ли њежном и благородном овну. Но и тај ударац њему је био тако слadak и он се није ни помакнуо, него је чекао и други . . . А она, као да је знала, не хтједе да га и по други пут усрећи, него само сијевну очима и улезе у кућу.

И исте вечери, кад се Раде враћао кући, она му изађе на сусрет, сави му руке око врата и поче га љубити.

— Шта је то жено? — запита Раде мало зачуђено . . .

— Слатки, драги мој, ти знаш, да ми нико на свијету није дражи од тебе . . .

— Хе, хе знам, знам... Ама што ми то сад говориш?

— Да ми учиниш љубав?

— А шта је?

— Да сјутра продаш онога овна... Раде се зачуди још више.

— Што то?

— Тако.

— Он ти је био драг.

— Сад није . . .

Раде слегну раменима и улезе у кућу. А сјутра дан похитио је да га свеже и поведе на пазар.

— То си и зарадио, несрећо, — довикну му Радовица при поласку. Ован је тужно клигнуо главом. Тако су се растали.

Ован је оборио главу и тужно размишљао о прошлости, кад му Илија приступи са ножем у руци.

Он још једанпут дубоко уздану и пође куд га поведоше . . .

Св.

БАДЊЕ ВЕЧЕ.

— К. М. Стањковић. —

Бијаше жестоки мраз, — прави сибирски мраз.

Нештедимице хватао је он својим леденим дахом лица промољена из кожуха покривених ињем, руменио образе и носеве и нагонио свакога, да час прије доврши свој посао и иђе кући, мислећи и против воље о топлим кутићу.

Пред вече ударила је и мећава и ускорила тишину по улицама, након обичне предпразничне граје. У трговинама се врло ријетко јављају посјетиоци, који не дошпјеше да се раније за празник приправе, и по улицама сибирскога града Н. свијета биваше све мање и мање.

Нека бјеличаста магла, кружећи тамо амо, надвила се бјеше над градом, а у сред тога вихора који је залеђавао, слабо су трептали варошки фењери својим жућкастим пламеновима.

Мећава је постајала све гора и гора. Она је бијесно јуришала на домове, тресла прозорима и канатима, фијукала кроз димњаке и, продирући кроз пукотине у трошнијем кућама, не даваше мира несрећним становницима жалосних, хладних кутова, и немилосно је шибала оне задоцњеле путнике, које је нужда истјерала на улицу, у одијелу, које ни из далека не одговара овако псећем времену.

Баш у то доба по Великој Улици, брзо се креташе некаква малена фигура, у овећој кожној капи, натученој на чело, у лаганом дрољавом азјамчику и валенкама¹⁾.

Судећи по томе, што се та фигура жежила, као да се стараше да умали и онако малени обим свога тијела и, по времену, час поскакиваше, час играше и често поправљаше крпице обмотане око врата, које очевидно испуњаваху дужност оковратника, могло се мислити, да под равним азјамшком није било ништа солид-

¹⁾ Чизме, сваљане од вуне.

није, што би могло загријавати то мало створење, те је принуђено било борити се с мећавом и сачувати животну топлоту помоћу гимнастичких вјежба.

Из шупљине, остављене између крпица и капе, бистре очи малог човјека, примјетише госпођу, која излазаше из освијетљене магале на другој страни улице, — и мала фигура, у овећој кожној капи, хитро пролетивши преко улице, нађе се око даме.

— Госпођо, госпођо, добра госпођо, дајте копјејку биједном сирочету, — проговори малена фигура скачући око даме, која сједаше у саоне.

Замотана у бунду госпођа, могла је и била добра, но не толико, да би на такоме времену извукла руку из густога муфа и потражила копјејку за „биједно сироче“, те за то нагло, као да се стидила своје лажи пред малим створењем што је просило копјејке по тако ђаволској мећави, рече „немам ситних“ и нареди кочијашу, да што брже гони кући.

— Госпођо, добра госпођо!

Но саоне су летиле, брзо сакривајући „добру госпођу“ у снежној, непровидној магли.

— Ђубре! — избаци за њом сипљивим, танким гласом човјек у овећој капи тоном, који ни мало није сличан првome, жалосnome, а који посвједочаваше, да је и мали човјек, као и други људи, „човјек“, и изражаваше не толико досаду, колико дјетињу капризну срдњу, због обманутог очекивања.

Олакшавши, на тај начин, своје срцу, мала фигура кренула се даље, старајући се, да галопом накнади изгубљене минуте и установи брзо колање крви.

Мали човјек сад није више застајкивао пред магазима, премда је видио и ријетких купаца, који излажаху из врата

магаских, него је продужио трку из све снаге, све док није осјетио, како га је у прсима заболело. Тада је пошао лакше час хватујући се за прси, час тарући лице рукама.

Сад је опет ишао глухим сокаком, уздижући се на Васкресенску Гору, кад изненада јасни блијесак у освијетљеним прозорима нижега ката, привуче његову пажњу.

Он приђе окну и заустави се очевидно поражен оним што је угледао. Јарка свјетлост, што падаше из прозора, освијетлила је малу фигуру малог малише, а крпа, која се спустила, откри једну страну блиједога, мршавага лица са зачуђено отвореним очима и широко разјапљеним устима.

А поглед унутра у ствари је био чаробан.

Јелка, велика, богато украшена јелка, која је стајала на сред собе, блистала је у огњу и сјају. Шта све није било на томе дрвету, чије су се гране угибале под тежином објешених јабука и разноликих ствари... Златни ораси, сјајне посласнице, папрењаци, играчке, фењерићи... Сав тај сјај, сва та великољепност и преко воље ослијепише малишу, који никад није што слично видио.

И он се приљуби окну, разгледивајући јелку и гомилу развеселене дјеце, која скакаху око дрвета, уз звуке гласовира.

А ледена мењава прожимала је кроз и кроз мршава, рђаво одјевено тијело очараног малише.

II.

Нечија рука изненадно се спустила на раме малишино, пробудила га из заноса и нагнала, да се плашљиво окрене.

Пред њим је стајала, сва дрхћући и жежећи се, некаква чудна мушка фигура, одјевена сасвим не по сезону, у краткој палти и са некаквом лакхом фурашком на глави. Голи врат вирио је из његове лаке одјеће, а на ногама му бијаху некакве галоше, што су замјењивале обућу.

При погледу на ту чудну прилику, малиша хтједе да стругне, али га снажна рука ухвати за раме.

— Добро... Не бој се... Тамо на јелки... — рече непознати, огледајући при свјетлости што падаше кроз прозоре, не толико лице малише, колико његову капу... — врло лијепо а?... Топло и дивно!... Није као на улици... — и засмија се некаквим чудним смијехом.

Малиша са страхом гледаше непознатога, чије лице са великом залеђеном брадом и великим очима што мрачно гледаху испод бијелих обрва, очевидно, не улијеваше му велика повјерења.

— Дакле добро, а? — продужи непознати. — Шта би ти желио добити са јелке?

— Пустите ме стриче, — проговори мали.

— Пустите? А куд идеш?

— Кући.

— А гдје ти је кућа?

— У стрица.

— Чиме се занима твој стриц?

— Шаље ме да просим милостињу.

— Одлично! То значи, да немаш матере?

— Немам.

— А јеси ли данас много напросио?

— Данас... хвала Богу.

— Покажи колико.

Малиша покуша поново да побјегне но рука непознатог још га јаче стеже за раме.

— Слушај мали, што ти кажем... Ако опет помислиш на бјежање, ја ћу тебе... знаш! — пријетећим гласом проговори непознати. — Но сад дај своју зараду.

Преплашени малиша покори се и извуче испод пазуха неколико ситних новаца замотаних у крпицу и даде непознатоме.

— Је ли ту све? запита онај.

— Све.

— Ти не лажеш?

— Тако ми Христа, стриче.

— Па добро! Вјерујем! — мирно рече стрич и спусти новце у џеп од капута.

— Стриче! стриче не узимајте!.. — Мене ће дома бити, ако не донесем новце... Стриче... стриче јадиковаше малиша.

— А ти кажи да су те оробили!

— Свеједно... стриче!.. — мољаше малиша.

Сигурно су молбе малишине имале у себи нешто дирљиво, потоме, што непознати изненада извади новце из џепа и давајући половицу малиши рече:

— Ето ти половина, па доста!.. Сад трчи брже, а ја идем пити за твоје здравље.

Малиша се није задржавао, да га и даље припиткује, мего попут стријеле полети кроз сокак, а чудни лопов праћаше га погледом.

Да ли се сјетио прошлости, или је зажалио за поробљеним просјачетом, тек га нешто такну у срце и он изненада викну:

Мали! Мали! Врати се!

Но мали се већ скрио у сњежној магли, а непознати оде у оближњу крчму.

А међава је све више бјеснила и звиждала.

III.

— Је ли то све од тебе? грозно питаше остарији човјек са намрштеним, одвратним лицем, кад малиша улазећи у гадну собицу и снимивши са себе капу и одијело, пружи, дрхћући од студени и страха, своју зараду домаћину.

Сад без капе и одијела, малиша је изгледао сасвим ситно, малено створење, са угнутим прсима и избуљеним тужним преплашеним црним очима. По расту судећи, није му могло бити више од девет година, но лице његово, обрашљено плавом коврџавом косом, чинило се много старије.

Петнајест копјејака!.. На оваки дан!.. Камо новци?.. — загрми домаћин, упирући пијане очи на дијете.

Мали поче приповиједати, како су га поробили, испустивши у причи стајање око куће с јелком. Кад је довршио, домаћин се подиже, коракну са свога мјеста, удари у прси несретно дијете, и, угасивши свијећу, изиђе напоље, затварајући с поља врата катанцем.

Малиша полако дође до своје убоге постеље, леже на сламњи душек, покри се дроњавим азјамом и дуго не могаше да се загрије и заспе.

Најпошље осјети како ватра обузе његово тијело и обрадова се. А малене прси све су га више болиле, и кашаљ их, с часа на час, раздираше.

Дуго није могао очију да склопи, а кад је напошљетку заспао, чудни сан слетио му је на узглавак.

Он је видио свијетлу јелку. Видио је добро лице рођене матере, како га мило гледа. Он осјећаше њезине вреле пољупце и слушаше њежни глас, који је шаптао, како ће га скоро узети себи и како га неће више нико тући. Читави стубови некакве чаробне свјетлости кретали су се пред њим, а дивни звуци невидљиве музике одјекивали су му у ушима.

А међава је све више бјеснила и звиждала, продирући кроз пукотине трошне кућице.

И када је свјетлост онога дана, кога људи светкују у спомен рођења великог Страдалника, завирила у мали прозор хладне собе, несрећно дијете лежало је као даска, на својој убогој постељи.

Шта више, ни грозни усклици домаћинови, нијесу могли подигнути болеснога малишу. Он је пробао да устане, но беспомоћно завалио се опет на постељу, ухвативши се мршавим рукама за прси.

И крупне сузе тихо су му текле низ успламтјеле образе, као да је осјећао, да никад више неће завикати:

— Госпођо, мила госпођо, дарујте биједно сироче!

С руског превео С.

ЈЕДАН ПЈЕСНИКОВ БАДЊИ ДАН.

— *Божикна успомена.* —

Било је то 1849. године. Дични старина, а неумрли књижевник српски Вук Стефановић Караџић у своме скромном стану, у Бечу, бијаше сазвао одлично друштво: неколико врских знанаца и пријатеља, да покрај топле пећи и поред чаше руменике вина, малко проћеретају и провеселе се на Бадње вече. За столом је сједио и један врло симпатичан младић. „Бјеше нешто виши од средњег узраста, тијела размјерна, витка; па опет зато поснажна... На жилавом, разголићеном врату сјеђаше глава дивна кроја, широка пјесничка чела, густе, отворено-мрке косе. Чешљаше је у натраг, а бијаше дуга, те му падаше чак на рамена. Каткад би у разговору затресао ту бујну косу, као лав своју гриву. Испод чела сијеваше око необичнијем сјајем. Таке очи тешко је гдје видјети! По разрезу велике, па опет у главу утекле, свијетлише испод мркијех трепавица неком особитом сиво-зеленкастом бојом и одудараху чудновато од мркијех, поносно уздигнутијех веђа. И сјај и израз бијаше им са свијем необичан, надземан и вјеран тумач пјесничке душе његове.

Нос бијаше у размаку појак, па полажаше од чела доље сасвијем право, али све усуканије. Уста бијаху пуна, готово повелика. Над горњом усном тек никле науснице, али тако, да се усна виђела. Зуби се помаљаху свакијем осмијехом, а бијаху здрави, необично бијели, широки и угласти. Лице му бијаше сприједа пошироко, сухоњаво, па по гдје гдје лако пропушташе рубове од костију“...*)

*) Мина Вукова о Бранку.

Тај се младић звао — Бранко Радичевић.

Он је сједио мирно, не мијешајући се у разговор и само што празном чашом куцкаше о сто и испотаје се осмјехиваше на красну, умиљату дјевојчицу, која је сједила мало даље од стола и, такође кришом, одговарала му са осмјесима. То је била кћи Вукова — Мина.

Док уједанпут један од гостију диже се и кликну:

— Е, драги моји, сад да видимо, коме је наша Мина најмилија и ко је се најљепше сјетио! Ево мога поклона.

И спусти на сто дивно израђену спомен-књигу.

— Ево и мога!

— Ево и мога! — почеше и остали да вичу и сваки остави по нешто на сто.

А Бранко је сједио као и прије. Он није имао ништа.

Мина га погледа некако враголасто, па га запита:

— А ти, пјесниче? *

— Ја?... Ја нисам донио ништа.

И тужно погледа по столу.

Но како му поглед паде на спомен-књигу, очи му необично сијевнуше и он весело скочи.

— Ах... заборавио сам казати... И ја имам нешто.

Па се одмаче мало даље од друштва, узео перо и мастило и поче да пише:

Пјевам дању, пјевам ноћу,
Пјевам селе, што год хоћу,
А што хоћу, то и могу,
Само једно још не могу:
Да запјевам гласовито,
Гласовито, силовито,

Да те дигнем са земљице,
 Да те метнем међу звјездице,
 Кад си звјезда, селе моја,
 Да си међу звјездицама,
 Међу својим, селе моја,
 Милим сестрицама.

А кад је био готов, приступи
 столу и прочита пјесму.

— Богме је пјесников дар красан!
 — кликну Вук.
 — Најљепши! — додаде неко.
 А Мина се само осмјехну и тај
 је осмјех јасно казао:
 — И најмилији!

— 0 —

ЈЕДНО БАДЊЕ ВЕЧЕ У ПАРИЗУ

— Max Nordau —

Бјеше то на бадње вече 1874. Нас
 лагано носаху тешки таласи свје-
 тине, која по широком Талијанском
 Булевару, Boulevard des Italiens, не-
 престано долазаше и као ријека
 отицаше даље. Једва бјеше могуће задр-
 жати се за часак код којег сјајно осви-
 јетљеног трговинског излога и бацити по-
 глед пун чуђена овдје на дијамантске, ондје
 на бронзане дивно изрезане ствари, а
 онамо на скупоцјене предмете од слонове
 кости. Но један низ ствари у једном таком
 прозору, привукао је најживље нашу пажњу
 и не бијасмо у стању проћи мимо њ, а
 пролетити га само хитрим погледом. Ми
 заустависмо свој ход, што бјеше налик
 на кладу која се упрепријечи на сред
 ријеке у њеном најживљем току. Најприје
 снажан удар, срдито гунђање, затим јетко
 блебетање наоколо. Одмах по томе навије
 се та струја свјетине мало по мало у страну
 и у лаком луку поче да отиче с једне и
 друге стране непомичног устава.

Бјеху то веома миле стварчице које
 љупко погледаху на нас из прозора једне
 отмене посластичарнице. Божитњи пазар,
 прави дјечји рај! Хусарске чизме, дјетиње
 колијевке, шампањске бочице, шипци, пудла
 која чека са салветом око врата, све то
 израђено од шећера и са париском умје-
 шношћу. У средини свега тога бјеше
 јелка. „Је ли божитње дрво веома раши-

рено у париским породицама?“ упитах
 свог пратиоца, monsieur T., једног архи-
 текту у новије вријеме веома познатог. —
 „Не вјерујем“, рече „али ја сам у својој
 кући имао увијек свој arbre de Noël*) и он
 је једна од мојих најжалоснијих успомена.“

Његово лице узе при том неки жа-
 лостив израз и груди му подиже тежак
 уздах. Ми изађосмо даље и, послјере не-
 колико корачаји, сависмо у „Rue de 4
 septembre.“ Но ја не бијех у стању да
 проваљујем са суровом љубопитљивошћу
 у дубока премишљања свога пријатеља,
 те кратко вријеме корачасмо један уз
 другог без и једне ријечи. Али он сам,
 не могавши поднијети ћутање које га
 испуњаваше мутним неспокојством, поче
 своју суморну причу.

Прошле су, рече, четири године од
 оне страшне зиме, али још стоји све пред
 мојим очима тако живо, као да то бјеше
 јуче. Пруси бјеху оковали наш град својим
 тешким гвозденим прстеном, и ми дисасмо
 тешко, све теже. Цио свијет познаје
 данас епос те опсаде од његове прве до
 потоње строфе. Почело се најприје с изно-
 шењем „шкодљивих језика“ и с увјера-
 вањима, да су они, који бјеху унутра, изван
 сваке бригае и изван сваке бојазни од не-
 воље. Ми смо јели најприје говеђину, затим
 коње и већ послјере шест недјеља храну

*) Божитње дрво, јелка.

сасвим невјероватне врсте. При томе још оштра зима, какве не бјеше у пошљедњој десетини година. Преко залеђеног језера у Болоњској Шуми, могаху да возе тешка теретна кола с једне стране на другу. Непријатељи се бјеху угнијездили у топлим кућама наших сељака; они цијепашу наше гајеве и алеје наших паркова, да им се пламен у каминима никад не гаси, а своје логорске ватре ложили су нашим исцијепаним намјештајем. Ми немађасмо ни једне шуме коју бисмо могли да сијечемо, а наше гласовире не могасмо да употребљујемо за гориво тако мирне душе, као што то могаху наши непријатељи. Оскудица у дрвима за горење, бјеше одиста много већа него у храни. Што је било још угљена и дрва у Паризу, то су богаташи били искуповали под цијену невјероватно огромну. А сиромасима, — не, него чак и имућним сталезима бјеше да увиде с колико невоље бјеше скопчан њихов живот у напријед. Многобројном убогом сталезу париском бјеше то могуће увидјети без икојих потешкоћа. Залих само жестоког апсинта, бјеше неисцрпан; на жалост, бјеше то једино толико неисцрпно, да бјеше довољно за недогледне мјесеце и године унапријед. Une goutte (једна капља) надокнађиваше потпуно париским радницима ватру каминâ и топлоту њиних пећи. Само шта могаху наше жене, наша дјеца, који не пијашу апсинта?!

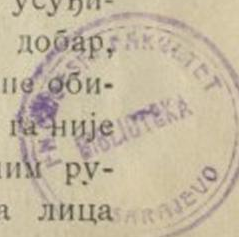
Нама људима бјеше лакше. Ми смо били сви војници, те преко цијелог дана бијасмо обузети вјежбањима с оружјем, а то нас је гријало, *sapristi*, ја вас о томе увјеравам. Али кад вечером долажасмо кући, нахођасмо собу хладну и необичну као мртвачку камару, камин црн и угашен, дјецу сабијену у ћебета са постеле, жену умотану у огртаче и мараме; нама се пружаше хладна рука, ми љубљасмо хладне усне, које више не знађаху за осмјејак.

У то се примаче божитња свечаност. Рекох ли свечаност?.. Јад и невоља бјеху

тад достигле свој врхунац, а наше очи виђаху непрестано и одвећ много крви да би она црвена боја у календару могла привући нашу пажњу. Јадна дјеца! Опсада бјеше и њима прекинула њихове чисте и невине радости; у овој години не бјеше за њих божића. У првој децембарској недјељи питаше ме моја мала Лујза хоће ли пакосни Пруси пустити у град светога Николу и на неколико дана пред Божић, понови она опет то усташено питање, помињујући Божић. Ја јој у обје прилике одговорих, да ће овај пут и свети Никола и Божић тешко моћи да продру до своје дјеце која их очекују, но до године ће они ту штету својој дјечици да надокнаде сасвим богато. Лујза направи на то веома плачевно лице и бјеше је тешко утјешити. Од потоњег Божића бјеше протекло много дана до данас, а нови Божић не могаше доћи прије свог времена! Ја јој не могах помоћи, јер ни ја ни моја жена не бијасмо тог расположења, да свом невољном дјетету припремамо божитњу радост.

Но ни Лујза не би ту радост могла да ужива. Она је већ цијелу зиму побољјевала и управо на бадње вече прикривена болест испуни нас највећим страхом. Јак кашаљ понављаше се веома често и грозница бјеше снажна. Ми дијете положимо у постелу и тог часа пошаљемо по љечника. Моја жена бјеше силно узбуђена, а ја чеках са страхом љечничку ријеч. Он дође. Ми се поздрависмо ћутећи и он приђе дјечјем кревету. Ми обоје, ја и моја жена, посматрасмо сваку црту његовог лица, сваки поглед његових очију са страхом и запетошћу; једва се усуђивасмо дисати. Љечник бјеше наш добар, мио пријатељ, с којим Лујза имађаше обичај да се често проигра. Овај пут га није познала и одгурне га својим малим ручицама, када јој подиже косу са лица усијаног од грознице, и оципа било.

— Нисам одавна био овдје, али ви знате многи рањеници, препуњени лаза-

рети... извињаваше се он, посматрајући малу болесницу.

— Заиста, заиста... али шта мислите о Лујзи?

Љечник се усиљено осмјехну.

— Не би било тешко дати добар савјет, рече он лаким тоном који бјеше извјештачен. — Лујза је тако омршала од како сам је потоњи пут видио; морала би се боље хранити; у другим приликама рекао бих вам: подајте јој јуху с јајима, кувану цилетину, јаја, немојте је пуштати из собе умјерено загријане, али сад...“ И његов поглед паде на комадић хљеба који бјеше на столу, оног хљеба, кога нам даваху власти, а о којем говораше онда једна досјетка, да у њему има свега могућег, измеђ осталог, *шта више*, и жита!

— Међутим, настави он последије жалостивне почивке, могло би се боље хранити последије опсаде, која, најпослије, неће трајати вјечито; но што је од пријеке потребе, то је шоља топлог чаја и то сваког другог сата.

Моја жена баци на ме поглед пун очајања: „Немам у кући ни угља ни дрва!“ прошапутала, а усне јој дрхтају. У соби завлада мртва тишина коју с времена на време прекидаше тешко дисање и кашаљ дјечји. Не могу данас да дам себи објашњења шта осјећах у томе часу. Знам само то, да осјећах већу вољу за смрт него за живот. — Љечник учини први крај том ћутању; он бјеше веома присебан и рече: „Чај се не смије изоставити; а ако немате дрва, угља... Зар ни шпирита?... (Моја жена одговараше главом и с нијемим болом своје „нема!“) Ако нема ни која сусјетка?... (Исти одговор.) Е, онда морате жртвовати штогод од намјештаја и то одмах, јер од тог чаја много зависи!

Ја јурнем тог часа у кухињу, у којој не бјеше ни трунке за гориво, узем за сјекиру и замахнем на гласовир, љубљени инструменат моје жене; јер осим једног ормара с огледалом, бјеше то једини предмет у соби на којем бјеше што год за

ватру. Та, ми већ пуних четрнаест дана куvasмо једино са својим намјештајем, а не гријасмо се ни онако већ четири недеље.

Баш кад бијех подигао руку са оштрицом, моја жена врисне и пане ми у наручја. У исти мах кличе: „Има нешто,“ и јурне напоље.

Бјеше ли то негде каква сусјеткиња с толико среће да је имала дрва за горење? Мишљаше ли моја жена наћи где год у ово вријеме какав дућан у ком има угља? Ја не могах дуго да стојим у неизвјесности. Но последије пет часака, отворе се врата и ступи моја жена унутра са лицем на којем сијаше радост, и очима, у којима блисташе једна крупна суза благодарности, носећи у рукама велико божитње дрво, јелку, која од прошлог Божића лежаше у једном мрачном углу нашег подрума сасвим неопажена.

Као оштром муњом освијетљени, блиснуше у мојој души сви они страшни дани, који растављаху наше Некад и Сад. Ту је она, она витка и лијепа јелка, која прије кратких дванаест мјесеци, једног тренутка, бјеше средина слике, која представљаше савршену породичну срећу. Бјеше то у истој соби. У камину је весело пламтјела ватра, око стола су скакутала и играла радосна дјеца; срећни отац и срећна мајка посматраху са осмијехом срећу и блаженство своје дјечице. Ту бјеше Лујза, мали анђелак у бијеломе одијелу и са плавом свиленом пантљиком у плавим праменовима косе, са пуначним раменима, руменим јагодицама, са тамним очима у којима гораше радост. И с њом двоје малих гостију. То клицање и поама бјеше толика, као да је педесет невидљивих анђела слетило било у нашу собу, да осмијехом, кикотом, повиком и ударањем рукама буду при радости и срећи дјечице. На столу бјеше уздигнута јелка, измеђ чијих граница сијеваху и пламтаху шарене свјећице, позлаћени плодови и војници од

коситра, у француској, енглеској и пруској униформи. Ми се таљасмо, играсмо и бијасмо радосни до поноћи, док дјеца од големог блаженства не, заспаше, држећи у рукама лутке и војнике са божитњег дрвета.

То бјеше та иста јелка, осушена, прашљива, и са неколико одбијених гранчица, с пожућелим листићима, што бијашу онда као зелени клинчићи. На њој бијаше, мјесто златних јабука и бонбона, дугачка паучина. Соба бјеше хладна, камин мртав, а Лујза лежаше у кревету. Њена рамена бијашу мршава, лице уско и поруменило од врућице и она се мучаше под навалама кашља.

Али појава мајчина привуче њену пажњу, и, мало по мало, њој се повраћаше свијест. Она гледаше дрво и весело пружи ручице: „Oh arbre, le joli arbre de Noël!“*) кличе она slabим гласом. Тада дирљиво мољаше мајку да упали свјећице и објеси златне јабучице и војнике — само не оне Пруссе; и да доведе Миму и Лилоту, а она ће бити увијек добра, веома добра....

Мостар.

Ја бијах у тај мах готов да учиним какво зло. Хтједох да јурнем на поље, на улицу, у ноћ, на предстражу непријатељску, да тај јад не подносим више; да пане каква бомба у мој дом и свему учини крај. Али не, не падају бомбе у ноћи кад се и непријатељи веселе. Мени се једва врати свијест. И док моја жена сјеђаше на рубу кревета, грлећи једном руком дијете и пјевајући тиху пјесму, неспокојан и очајан, цијепао сам на ситне дијелове лијепо божитње дрво и палио ватру у камину.

Суши клинчасти листићи пуцкараху и цврчаху пуштајући дебео пламен и тежак мирис смоле испуни собу; а вода у самовару почињаше, на моју утјеху, да кључа и пјева. Љечник бјеше отишао; моја жена шепташе дјетету непрестано њежне и ласкаве ријечи и златна обећања. И док посматрах јак пламен и припремах чај, мишљах: „Хвала ти, хвала ти благословено дрво, јер си ти учинило блаженим моје дијете, — оно ће оздравити!“

Но божитње дрво није оздрвило моју малу Лујзу. И отад више не требах јелку, јер Лујза бјеше моје једино дијете.

Д—ћ.

Божитњи поклон

Биоград, децембра 1898.

Беговање и љубав према књижевности у свију је народа особина интелигенције. Књижевност је заједничка веза умног свијета, ма како стручан позив био појединца; она је посланица души, чији је ум и срце добило образовањем и науком своју интелигенцију. Књижевност утиче и на сам развитак и племенитост интелигенције. Књижевност је тема о којој имају сви образовани права да дискутују, али и дужност да је познају.

*) „Ох дрво, моје дивно божитње дрво!“

У жељезничком купеу, у позоришној ложи, за пријатељским столом лаког ћеретања, свугдје је књижевност пријатна закуска образованом духу. Ко не познаје бар своју народну књижевност, није интелигентан човјек.

Развитак те књижевности зависи од самих књижевника, али и од књижевне публике.

„Српске књижевне публике, управо, и нема: ни оне, које књижевност материјално помаже, купујући књиге, ни оне која их с разумијевањем чита и пресуђује о вриједности и о судбини њиховој. Српска је публика немарна према књизи;

она књиге нерадо купује и не воли да се њима бави. То за њу није врло ласкаво, као што није ни врло утјешно за пријатеље Српске Књижевности; али то је тако.“ — Овим горким пребацивањем у „Српском Прегледу“ од 15 априла 1895 године, хтио је др. Љубомир Недић отворено да каже нашој интелигенцији, да нема у себи осјећаја за оно што је лијепо. Горка је истина, али постоји.

Ако доведемо у свезу прва резонирања наша о књижевности и оно што је др. Љубомир Недић у свом листу онако отворено казао, долазимо до закључка, да у нас и нема праве интелигенције. Нема оне опће интелигенције, која апстрахирајући свој стручни позив и своје стручно знање, интересује се и за оно, што је опћије, што је свију нас. Могло би се рећи, не интересује се за оно, што се на први мах чини не толико озбиљним, али свакако што је увијек — лијепо.

Но у животу има момената, када човјек по уобичајеној конвенционалности чини нешто, не зато што се загрејао за саму ствар, него што тако ето сви чине. Заноси се за каквом симфонијом само зато, што и она дама до њега ено чезнећи преврће очима; наздравља ено некој страшно узвишеној идеји само зато, што би то исто мјесто њега учинио његов виза-ви, и најпошље: узевши можда два мјесеца своје одмјерене плате у напријед, жури се јувелиру, да узме својој женици златну гривну, јер и његов друг је обећао својој женици, да ће јој купити прстен са драгим камењем.

Ево —

Спушта се пријатно бадње вече. Освјетљени излози примамљивим украсима својим нуде се пролазницима, а добре душе, занешене радошћу по-

родичне среће, и пошљедни новчић ваде и дају за разне поклоне; зашто? — зато јер тако то ваља на бадње вече.

И под јасном освјетљеном јелком ено гдје се кокетно расули разни поклони, ено шта је Божић малој и великој дјечи донио.

Ено велике лутке у плавој косици, што умије да виче: „ма — ма;“ ено комплетног војничког оружја, опасног као и топ од зове; ено у оној кутији гдје се блистају ситни брилијанти из масивне гривне; ено посласлица, јужног воћа, шампањска боца, свега, свега, само *српска књига*. — она није ту. За њу нема Божића, она се не наслађује милим погледима породичне радости, она је — сироче. Родитељско око све је видило, за све се побринуло, само за душу дјече своје, посласнице нема.

Ако је и једна прилика згодна да српска књига продре у публику, то је као божићни дар најзгоднија. Српске књижарнице побринуле би се, да им издања у дивотним повезима и спољашњом својом израдом одговоре што прикладније као заиста лијепи поклони, те би се тако и техничка израда српске књиге усавршавала, а и књижевност би тим више на публику утицала и себе омилила.

Белетристични листови имају већином своје дивот повезе. Па куд би љепшег поклоне од лијепо увезаног једногодишњег течаја којег листа, гдје је и пјесама, и прича, и шале и свега у најразноврснијем облику! То је једногодишња историја српске књижевности, то је албум српских аутора, то је огледало српске душе!

Колика је вриједност књиге и шта је домаћа књижница, нека нам послужи дивни чланак: „Љубав према књизи“ генијалног Талијанског пје-

сника *Edmondo de Amicis-a* у преводу Марка Цара.

Говорећи с почетка о слабом куповању књига, мисли да је у узрок томе, што се *књижнице* не броје још међу покретнине, које служе за кућни урес, и што се књига не сматра домаћим накитом, у кратко, што се воли читање, али се не воли књига.

А код нас не воли се ни чатање.

Edmondo de Amicis спомињући људе који не осјећају љубави према књизи, наставља:

„Уђите им у куће. Видјећете понајвише збирке шкољакá, јајá, камењá, биљегá, најпослије кутијá жигица; али збирку књига нигдје. На свакој страни наћи ћете штогод, што ће вас подсјетити да породица једе, игра, спава, свира; али ништа вас неће потсјетити да се ту чита. Ако спазите разбацано тамо амо по столицама десетак дваест свезакá, од којих трећина припада дјетету, те иде на школу а три или четири каквој читаоници, то је већ луксус. А остало, — цигла књижарска кућна својина, све је раздрпано, рашивено и на првијем листовима оловком ишарано. Тиме се гасе свијеће, пири ватра, снабдевају они кутњи, окрајци, гдје стоји добро да је свећер хартије. Упитате ли кога: — Зашто дерете ову књигу? — И та је лијепа! — одговориће вам хладнокрвно — зар је нијесу већ сви у кући прочитали.

Кућа без књижнице, кућа је без достојанства, — наличи гостиони, — граду без књижарницá, — селу без школа, — писму без правописа.

Лијепа ли је ствар домаћа књижница! Колико се лијепих ствари и колико се раскоши не наужива онај ко и из просте забаве чита, има ли само труни осјећања и разумијевања.

Најдивнији плодови људскога ума овдје су сакупљени у мало простора,

под мојом руком. Плодови божанствених надахнућа; плодови дубоких размишљавања и учења, који забиљежише прераним борама најплеменитија чела човјечја; плодови најсјајнијих фантазијá васељене; сви су овдје дотјерани у облику пако-сакá, затворени међу четири дашчице, раздјељени по времену, по народности, по језику, по предмету, по достојанству, избројани и поређани као каква војска. Једна ми преграда отвара прошле вијекове, једна ме друга преноси у далеке крајеве свијета, ова ме у срце дира, она ме на смијех потиче, једна трећа сновима заноси, једна четврта ми нуди да мислим, а једна пета ме расплаче. Могу бирати како сам када расположен; књижница је душевна лекарка; има преградá за мрачне, а има их и за ведре дневи, има их за дане љености, а има их и за оне живихности. Разноликости предметá одговара разноликост обликá. Има горостасá, — рјечници и велика илустрована дјела, — који сачињавају костур овог малог свијета. Има збијених редовá замашних свезакá тавне боје, — стара јефтина издања класичних дјела — скромног изгледа, али препуна животне хране, као што су у суштом животу људи озбиљних заслугá. Испод овијех, аристократија књиговежње, повлашћени сталез књижнице, у свијетлој кожној одори и златном наресу. Па онда гиздава и весела младеж: ружичаста *Lemoniera*, модра *Barbere*, црвенонанранџаста *Hachette-a*, жутосвијетла *Levy-a*, стотину бојá, стотину издања — намигушá, која се натјечу ко ће боље на се око привући. Затим изнова други редови једноличних и сиромашних свешчићá, које су као ситни народ књижнице, занемарен и слабом пажњом гледане. Мало ниже дивот-издања, немирна

чељад, која одлази и долази из града на поље, у жељезници и у колима, из џепа у торбу, из торбе на ноћни сто, задовољавајућ се окрајцима нашега времена. У овом чопору имамо наше љубимце, старе пријатеље, пријатеље јучерашње, учитеље, добротворе, зле савјетнике, шуплоглавиће, заборављене, ригористе, досадљивце, подругуше, пришљанице, проповједнике, смутљивце, тјешитеље. А најпослије на дну, при земљи, четири прста поврх тавана, гробиште, гдје су стрпане испреметано раздрпане и запрашене књижице и дјелашца сваког облика и сваке боје, које преживјеше у нашој памети један сами дан или час: разузданост духа, што но вели Guerrazzi, пилотине људског ума: свадбене пјесме, први покушаји пропалих пјесника, сакати романи, календари, ругописи, имитације, крађе, самовољштине, лакрдије, рутине и крњотине књижевности, намијењене клупи духанције или кошару сметара.

Љубав за књигу, растећ мало по мало, постаје најпошље чувство друкчије од љубави за читање. Човјек лијепо ужива кад дотакне, поглади, прелиста и нањуши неке књиге. Мирис скорашње штампе дира у живце. Затворених очију, познајемо по мирису, јели једна књига прастара, или само стара, нова или најновије. Боје некијех издања примамљују, а за некијем облицима и натписима лијепо да се чељаде помами, као што би за каквим витким тијелом или за каквим обрашчићем. За малене и красне књижице осјећамо управо као неку њежнију брижљивост, него ли за дебеле и велике, а опет подижући натегом неке књижурине, осјећамо неку насладу, коју не бих знао описати, али која се не осјећа подижући која му драго друга бремена. Ужива се пак ређајућ своје књиге новим

редом, новим складом боја; мозајична је то радња, ту вам дневно каква промјена: једна књижница и мала даје доста радње; треба попуњавати празнине, промјењивати издања, примати ново дошавше, отправљати одлазеће, лијечити болесне, кријепити оне, који старе, ласкати онијем што сјају; једном ријечју, владати једном малом државом, у којој се осјећају све милине, све сумње, све зависти и све славе једног малог краља, који не може раширити своје границе колико би хтио, забавља се и тјеша, премећућ непрестано оно мало што има.

Жестоко се вара, ко год мисли, да се човјек може једнако учити из књига, које има, као из онијех, које узајмљује. Књига не доноси сву корист, коју би могла донијети, ако није управ наша. Треба је разрезати, исподвлачити, напунити је усклицима, превити јој листове, забиљежити јој ноктима окрајке. Књига, која само прође кроз кућу, не оставља дубока трага. Па онда, чудне разлике! Ако је имате у кући, читаћете је и понављати баш у онијем случајевима, у којијем сте најбоље расположени примати живе и корисне утиске јер оно, што вас нагони, да тражите ову лектуру радије, но какву другу, особито је расположење духа; када би сте морали тражити књигу у другог, ишчезнуло би можда прије, него би сте књигу и добили.

Велик ли је уплив једне књижнице на дјетиње васпитање. Судбина многијех људи зависила је од тога, је ли било и није ли било књижнице у очинској им кући. Чињеница што имаћаху при руци, у свако доба дана, средство којим да задовоље прве дјетиње радозналости, да преваре досаду кишљивих дана, листајућ књиге усадио је у многе главе прво сјеме љу-

бави према науци, која постаде временом горућа, жарка за знаношћу, и наплоди за рана неке моћи ума, које би по обвезаном и опредијељеном школском учењу биле, узалуд, мртве остале. А и остављајући баш на страну велике успјехе, добро је удахнути у дјетињству поштовање према књигама, још прије љубави према читању. Добро је за дијете да има у кући један кутић, гдје је уздигнут као жртвеник науци и знаности, те према коме, а да оно томе још и не схваћа узрок, види, да му сродници имају неко поштовање и неку пажњу, тиху собицу, гдје кад и кад види кога озбиљна и непомична: мјесто посвећено мишљењу, ко што је посвећено једно јелу, једно радњи, једно почињању. И као дечак читаће особитом радошћу оне књиге, на које су му очи навикле још од дјетињства, које је видио хиљаду пута у уређивању, чишћењу и миловању од својих родитеља, те од којијех имађаше за њ већ свака, по својој боји и по свом облику, неки фантастични значај прије но и азбуку познаваше. Одиста има неке разлике између дјечка, који је из малена видио своју породицу, гдје чува и поштује као светињу књиге, и онога, који је видио гдје се живи књијарским гусарством и чини од прочитаних књига оно, што и од старих ципела и подераних хаљина.

Па онда! има ли чега да свесрдније и слађе оживљује у срцу сина, далеку или раштркану породицу, мртве родитеље, дјетињство, љубав и његу, којима је био окружен? Књиге, које очево име носе, које му је он сам у руке поставио, о којијем се с њим често разговарао, спомињу му његова најмилија читања, хиљаду утјечаја на његову природу. На некијем књигама чини му се, да види, гдје се при свијећи сагињу оне сјајне наочари и она бијела брада. Друге му спомињу породицу, гдје сједи у наоколо, слушајући чије читање; тјелесне положаје милијех особа, усклике и веселе осмјејке или притајене уздисаје малених сестрица, које је већ давно заборавио син онога, који је љубио књиге, љубиће књиге, нити ће икада бити сасвим простачка она душа, у којој буде ово штовање.

Ах! настојмо, да на вријеме сакупимо око себе ову киту нијемих али вјерних пријатеља; оградимо себи ову мирну тврђаву, да у њу прибјежишта нађемо, кад нас буду спопале горчине живота. Оваки дани доћи ће а с њима и потреба самоће и шутње. Тешко ће нам тада бити, ако не будемо имали у кући један кутић, у ком да се склонимо и покушамо заборавити живе, тјешећи се с мртвима.“

Српски родитељи не заборавише српску књигу о Божићу!

Semper.

БОЖИЋ У СРПСКИМ НАРОДНИМ ПРИЧАМА.

Нема љепше славе од Божића, пјева бесмртни Његуш. И заиста, више него икоји други, Божић је празник, коме се једнако радује мало и велико, старо и младо. Ја држим, да је то отуда, што се Божић највеселије прославља;

јер сваки други празник прослави се некако у тишини, а Божић се не може прославити без пјесме, без хуке. Народ наш, ако хоће кога да прокуне, вели: „на зло му Божић дошао“ или „црн му Божић освануо“ и то је највећа клетва, страшнија од

сваке друге. Па чак и народне приче о Божићу веселе су и ми их овдје доносимо неколико (неке су из збирке † Вука Врчевића, а неке су до сад нештампане), да се види, како наш народ мисли н. пр. о њему и о Васкрсенију и док ово држи за кратко и смирено, њега зове масним и пјаним. А осим тога интересне су и због простог, али здравог и једрог хумора, који провијава кроза њих.

I. ВАСКРСЕНИЈЕ И БОЖИЋ

Сусрету се негђе близу некаквог манастира Васкрсеније и Божић, па први рече Божићу, подсмјевајући му се: ала си брацо, масан и премасан; а Божић њему: валај и ти, брацо, шарен и прешарен, те неке јаде до подне штогођ, штогођ, а од подне с бритвом у жућеницу; а ја за осам дана све једнако да се једе и да се пије.

II. БОЖИЋ И БАЈРАМ.

Срету се на бајрам неђе на путу хришћанска ђеца и турска. Турска укоре хришћанску: „видите ли, влашчади, како је данас све весело на наш бајрам! Па, баш, што се не потурчите? Више ваља један бајрам, него сви ваши свецци преко године“. Одговоре им хришћанска ђеца: богме више ваља наш један Божић, него седамдесет и седам ваших бајрама. Онда турска ђеца окупе хришћанску камењем вичући: ко вас за Божић пита, крмчади од крмака.

III. БОЖИЋ И ВАСКРСЕНИЈЕ.

Једанпут се опио Божић, па окрене по свијету да походи хришћане. Сусрете га негђе Васкрсеније пуно кротости и смирености, па кал види Божића сита и пјана, укорно га поздрави: помоз Бог манитове! А

Божић њему: Бог ти дао добро, ручку без вечере.

IV. ОВЕ ГОДИНЕ НЕ ДОЛАЗИ БОЖИЋ.

Био је један поп у некаквом селу који је жље знао књиге, а једва име своје подписати; а није имао никаквог мјесецослова, него кад би запостили, вазда би у џеп ставио онолико зрна фацоле, колико је дана поста, па би свако јутро бацао из џепа по једно зрно и по томе би знао, кад ће доћи они празник, којему се пости. Уз божићни пост, узму попадија бјелачу (гуњ) да му закрпи лактове, па кад види у џепу 20-30 зрна фацоле, а не зна зашто он то држи, баци фацолу из џепа. Кад поп обуче бјелачу а не нађе фацолу завиче: ко ми је помео Божић? — Какав Божић, Бог с тобом! упита га попадија. — Ја знам, но ће ми је фацола? Попадија узме из вреће по шаке, те му стави у џеп. Поп је бацао, по обичају, свако јутро по зрно, но на десетак дана пред Божић, упитају га сељани пред црквом: попе, колико још има дана до Божића? А он врже руку у џеп, да преброји зрна, кад ли нађе преко 40 па им одговори: како ми је виђет' на фацоли, ове године не долази Божић.

V. БОЖИЋ И ЦИГАНИН.

Служио некакав циганин код једнога хришћанина зенђила, па у очи неђеље свијех светијех (неђеља пред Божић) разговарајући се покрај ватре рече домаћин: е ђецо! ево нам сјутра, на здравље, и Сви Свети, а неђеља сувише. Чује то циганин, па рече: вала газда, кад су сјутра сви свети, треба и мени светковати, јер ће ту бити и наш који светац!... До мало

дана дође и Божић и почне га домаћин славити, као но ти Божић; а циганин упита домаћина: ма газда, богомоље ти, какав је ово данас бијесни некакав светац? — Божић, болан, највиши светац у години, одговори му. А циганин: вала, дина ми, није него некаква мали, а да је он велики и да је добар, био би ће и сви свети свеци, него је чисто нешто скривио, те су га сви свети од себе отурили.

VI. ОПЕКАО БРАТА НА БОЖИЋ.

Молио је млађи брат старијега да му о Божићу купи нову капу, а он не хтио, те млађи брат поче мислити, како би се старијеме осветио. Кад су сјели на вечеру у очи божића, изнесе им мајка најприје купуса заједно са тиквом помијешано, па млађи захвати први те се опече и од муке заплаче. Упита га брат: што плачеш, болан? Богме ми на ум паде наш покојни отац, кад бијаше с нама у очи божића на вечери, дохвати и старији брат, те се још грђе опече него ли млађи, па му рече: ти жалиш оца и плачеш, а ја жалим, што нијеси и ти ове јесени.

VII. РОЂЕЊЕ ИСУСОВО.

Кад се Исус родио, хтједоше чифути одмах да га убију, те су га

преблагИ Јосиф и преблагословена дјева Марија сакрили у сламу. Ту је била овца, коза, во и мазга и овца је роговима бацала сламу да Исуса боље прикрије, а коза је разграђала и откривала га; во је бацао сламу, а мазга разграђала. И од тада су овца и во благословени, а коза и мазга проклети.

VIII. НЕ ЧУЈ БОЖЕ ШТО ПАС ЛАЈЕ.

Лицем на Божић, некакав домаћин, узео шипак, што му га је полагеник донио, па прије него што га је раскинуо рече: „Боже дај, да ми кућа буде пуна здравља као овај шипак“. Но чим га је раскинуо и видио да је шипак изагњио и сасушио се, викну из свега гласа: „Не чуј, Боже, што пас лаје!“

IX. БАБА И БОЖИЋ.

При уношењу бадњака, бака се прекладала са невјестом: ко је Богу дражи, млад или стар?.. Бака рече: „људима је младо драго, а Бог најволи старе.“ Но она није честито ни довршила, кад се један бадњак некако омаче и преби баби ногу. А баба зајаука: „Еј Бого, Божићу, зар ћеш и ти по хатору? Мене стару премлати, а невјесту остави! И ти си се сад наопако окрен'о...“

—р.

ЊИЖЕВНЕ БИЉЕШКЕ СА БОЖИЋНЕ ТРПЕЗЕ

Божитње свеске свјетских књижевних часописа и листова раскошно расипају својим читаоцима: приче, чланке, цртице, козерије и разне ситнице задахнуте тамјаном овог најрадоснијег празника у Хришћанству. Политички листови надмећу се својим „Божитњим додацима“ доносећи у њима најљепше радове савремених књижевника, пјесника и умјетника. И Српство има своју божитњу литературу. Пјесници, а нарочито **Змај Јован Јовановић**, испјевали су нај-

заносније стихове овом свечаном празнику Христовог Рождества.

Милорад П. Шапчанин у својим „Жуборима и Вихорима“ има читав циклус пјесама са насловом *Божић*, гдје је у дванаест китица идилском слашћу описао радост и весеље на своском дому српскога сељака.

Драгутин Ј. Илић отпочео је своје *Светле Слике* из првих дана Хришћанства са дивном причом: *Прва Божитња ноћ*.

Стеван Сремац, један од најврснијих приповједача и хумориста српских написао је у *Гласнику* за забаву и поуку, што је излазио у Биограду 1893 године: *Божитњу печеницу*, која се као и сви Сремчеви радови, одликује ванредним хумором и фотографском вјерношћу сликања. Ових дана оштампана је у засебну књигу.

Симо Матавуљ је управо изазвао пажњу критике баш својом красном причом *На бадњи дан*, коју је штампао у *Српском Листу* 1881 године. Затим му је у *Јавору* 1891 године штампана *Божићна икона*, прича са приморја.

Јанко М. Веселиновић у књизи својој *Од срца срцу* међу осталим бисером свога блага има и причу: *Божићна радост*.

Манојло Ђорђевић-Призренац издао је засебну збирку: *Четири Божићне приповетке*, у Загребу 1886 године: *Полажајник*; *Препорођена*; *Из ината* и *Божићна Икона*.

Коста Трифновић има лијеп драмолет у једном чину: *На бадњи дан*.

Илија И. Вукићевић написао је у *Делу* од прве године једну од најљепших својих прича: *Рождество твоје*.

Чеда Поповић, писац Шарених Прича и ућтали сада приповједач, који је тако много обећавао својим, истина огорченим и необазривим пером, али уједно жестоком сарказмом и лијепим стилем, написао је у *Разним Причама* једну малу цртицу: *Мати*, гдје једна стара крмача жали за својим прасицима, што ће их о Божићу отргнути јој прождрљиви гурмани.

Светозар Ђоровић отштампао је из *Дела* причу *На бадњи дан*, затим *У очи Божића* из *Зоре* у збирку *Из моје домовине*; у *Босанској Вили* од ове године излази занимљива прича: *Божићна плетња* и у овом броју *Зоре*: *На бијелом хлебу*.

Јован Протић има у „Сличицама из Сеоског Албума“ причу: *Божић*, коју су у оно вријеме неколико листова у својим Божићним подлисцима прештампали. Осим тога изишле су још друге двије

његове божитње приче: *Божић* и *Бадње вече* у *Комуни*.

Абуказем — *Др. Илија Огњановић* прештампвао је из *Јавора*: *Два бадња дана* у збирци: *Веселе приповетке*. Познати хумориста и славни сарадник по којног „Стармалог“ сваке године напише у „Бранику“ за божитњи број по један лијеп хумористични чланак.

Милета Јаншић, колико се сјећамо написао је у Божићном додатку „Браника“ једну врло лијепу божитњу причу, описујући тугу и бол војника на стражи у очи Божића.

Вој. В. Рашић написао је у *Босанској Вили* од 1893 године: *Мој полаженик*, божитњу успомену.

Марко Цар штампао је у *Стражилову* причу: *Дум Барнишине јасли*, која је доцније у књизи *С мора и приморја* изишла је са натписом: *На бадње вече*.

Миленко Грчић оставио је као посмрче једну од најљепших својих pjesама, гдје на Божић у туђини уздише за својом кућицом и својом родбином.

Милка Гргурова написала је у *Бранкову Колу* за 1896 годину, причу: *Бадње вече*.

Милан Будисављевић штампао је у пошљедњем броју *Бранкова Кола* за 1895 год.: *Христос се роди!*

Вук Врчевић издао је у засебној књизи: *Божић, свадба и крсно име*.

Јоаникије Памучина архимандрит, описао је *Славље Божића у Херцеговини*, што је изишло у *Српско-Далматинском Магазину*.

Лука Грђић-Бјелокосић одштампао је из календара *Бошњака* у засебну књижицу *Крвину*, гдје је описано светковање Божића у Херцеговини.

Петар Петровић Његуш у свом класичном *Горском Вијенцу* опјевао је најчувеније и најславније *Бадње вече* у Црној Гори — Српску Вартоломејску ноћ.

М. М. Ј. штампао је у лањској *Зори* у дванаестом броју: *Божићни обичаји у Србији*, гдје је врло лијепо описан обичај Бадњег дана и Божића у неким селима околине Чачка.

Пријатељима „Зоре“

Лањске године одлучило је уредништво „Зоре“ да се овај лист преда у руке члана наше редакције, нашег друга г. Јована А. Дуцића; но, на његову нарочиту жељу, задржах се с њим и ову годину на уређивању „Зоре“. Сад, кад истиче година мог обећања, по поменутом ријешењу остаје ЗОРА под редакцијом његовом.

Име мог друга г. Ј. А. Дуцића јамчи потпуно за лијепу будућност ЗОРИНУ. Ја лично задржајем према ЗОРИ своју топли и непромијењену љубав, желећи то да учине и сви пријатељи сурадници и претплатници њезини, који лист потпомагаше да је задовољно до сад свако очекивање.

У МОСТАРУ, 12. децембра 1898.

С одличним поштовањем
Алекса Шантић.

„ЗОРА“ ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО ПОЧЕТКОМ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ИЗНОСИ 4—5 ТАБАКА А ЦИЈЕНА ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАВУ ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ЂАКЕ НА ЧИТАВУ ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТПЛАТУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СПАДА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА. РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ УРЕДНИШТВУ.

Огласи се рачунају од петит-ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљеговине.

К Н Е З С Р Е Б Р Н И

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа А. К. Толстоја.

С руског преводи Вукосава Иванишевићева.

(СВРШЕТАК)

Глава XXXVII.

ОПРОШТЕЊЕ.

О извјешћу Годунова, Сребрни са станичницима дође пред царски двор.

Израђени, одрпани, многи боси, подвезанијех глава, али сви гологлави и без оружја — стајаху станичници, један поред другога и са страхом очекиваху док се цар пробуди.

Није им ово први пут, да су у Слободи, колико су они пута долазили преобучени, као гуслари, слијепци, или богаљи, многи су учествовали и у ономе пожару, када је Прстен са Коршуном ишао да ослободи Сребрнога из тамнице. Али много их је фалило. Ту не бјеше оних, који су пали за земљу руску, бијући се са Татарима; ту не бјеше оних, који одоше на Волгу, да продуже безбрижни живот; ту не бјеше Прстена, Митке, риђега пјевача и чике Коршуна. Прстена видјесмо пошљедњи пут на Божјем суду, па му пропаде траг; са њиме је и Митке нестало; риђега пјевача давно је Сребрни опремио на они свијет, а тијело старога Коршуна кљују врानе и гавранови под кремљевским зидовима... Више од два сата стајаху јунаци, очекиваху и гледаху преда се, и не слутећи, да их цар посматра из једнога вјешто сакривенога прозорчића. Они не говораху ни између себе, ни са Сребрнијем, који замишљено стајаше на страни. Љубопитливе свјетине бјеше се доста искупило. Пред двором стајаше стара Онуфревна. Када се цар нагледа и нажива при помисли да толики људи стоје између живота и смрти, и да им баш није лако очекивати га, онда изиђе, праћен опричницима.

Разбојници падоше на кољена, и преклонише главу.

— О здраво, одрпаници! — рече им цар, па се онда обрати Сребрnome. — Зашто си дошао у Слободу? Јеси ли се тамнице зажелио?

— Господару, — одговори скромно Сребрни — мене су силом станичници извели из тамнице. Они су заједно са мном побједили ширинскога мурзу Шихмата, о чему си сигурно извијешћен. Заједно смо се тукли, заједно ти предајемо главе, казни нас или помилуј, твоја воља.

— Дакле сте га ви из Слободе избавили? упита Јован разбојнике. — А како се упознасте?

— Баћушка царе! рекоше тихо разбојници. — Он је нашега атамана у Међедовки од вјешала спасао, па га је атаман и избавио.

— У Међедовки? рече Јован, и осмјехну се. — Сјећам се, тада си батинама излупао Хомјака са дружином. Било ти је опроштено, али да више не скривиш. Ти си опет последије у кућу Морозова напао на моје људе, шта ћеш рећи на ово?

Сребрни хтједе да одговори, али га прекиде Онуфревна.

— Зар ти је мало било крви до сада? рече она срдито. — У мјесто, да га наградиш, што је побједио безаконике Татаре, а ти ту измишљаш његове погрјешке. Још си жедан крви, проклети вуче?

— Мучи, стара! — рече строго Јован — за бабе није, да се мијешају у мушке послове.

Затим се окрену разбојницима, који клечаху:

— А гдје вам је атаман, врађји синови? Нека изиђе напријед!

— Њихов атаман није овдје, господару, — одговори за њих Сребрни — отишао је одмах послѣје јазанске битке. Ја сам га звао у Слободу, али он не хтједе.

— Не хтједе! понови Јован. — Чини ми се, да ће ваш атаман бити онај слијепец, што је са старијем Коршуном хтио да украде кључе испод мога узглавља? Чујте, одрпаници, ја ћу наредити, да вашег атамана ухвате, и на колац ћу га набити!

— Хоће тебе на ономе свијету, ако Бог да! промрмља помајка.

Цар се учини, да не чује, и продужи:

— А вама, који сте ми драговољно главе предали, даривам живот. Изваљаћете им пет бачава слаткога вина, нека се провеселе. Јеси ли задовољна, стара?

Помајка стаде жвакати.

— Живио цар! викнуше ризбојници. — Служићемо ти вјерно, баћушка господару! Заслужићемо опроштење.

— Дајте свакоме по капут, наређиваше даље цар, и мало новца. Записаћу их у опричнину. Хоћете ли ми, вражја дјецо радо служити у опричницима?

Неки од разбојника замуцаше, али већином завикаше:

— Врло радо ћемо служити твојој царској милости!

— Шта мислиш? — упита задовољно Јован Сребрнога — да ли ће ваљати за бојнога реда?

— Ваљаће, — одговори Сребрни — али, господару, не уписуј их у опричнину.

Цар помисли, да Сребрни сматра разбојнике, као недостојне ове царске милости.

— Када ја опраштам — големо опраштам! рече он поносно.

— Али то није никакво опроштење, господару! изрече се Сребрни.

Јован се зачуди.

— Они су ти, господару, — продужи кнез — учинили велику услугу, да није њих било ударили би Татари на сами Рјазан.

— Али зашто, да не буду у опричнини? упита цар.

— Зато, господару — Сребрни бираше мекше изразе — јер и ако су они рђави људи, ипак су бољи од твојих опричника!

Овака искреност и храброст забрину Јована. Он се сјети, да ово није први пут како чује истину од Сребрнога. Међутим он, тамнички бјегунац, доноси сам своју главу цару, и ипак му говори истину у очи. Цар се колебао, како да поступи са кнезом, кад ново лице привуче његову пажњу.

Један постар човјек бјеше се увукао међу разбојнике, и стараше се, да привуче на себе пажњу Сребрнога, али да цар не примјети. Он се сагињаше и стараше да потегне кнеза страга за хаљину, али му то не испадаше за руком.

— Какав је оно пацов? упита цар.

Али се непознати сакри међу разбојнике. По царевом наредби, опричници га ухватише и изведоше напријед.

— Ко си ти? упита га сумњиво цар.

— Ово је мој слуга, господару, — објасни Сребрни, јер познаде свога вјернога Михејића, — није ме видио од како...

— Тако, тако, баћушка — господару — потврђаваше Михејић, дркћући од страха и радости — истину говори његова кнежевска милост! . . . Нијесмо се видјели од како га ухватише! Дозволи ми, баћушка царе, да се нагледам мога бојарина! Свијету мој, Никита Романовићу! Мислио сам, да те никада више видјети нећу!

— Шта си му хтио рећи? — питао сумњиво цар — зашто си се крио?

— Бојао сам се, баћушка господару, Иване Васиљевићу, бојао сам се твојих опричника! Они су знаш, господару, таква чељад . . .

Михејић се угризе за језик.

— Каква чељад? — стараше се Јован, да говори милостиво, — говори старче, не бој се!

Михејић се умири и појуначи.

— А таква чељад, какву прије нијесмо могли ни у сну снити, баћушка! Ужасна чељад, тетка им стара!

Цар га посматраше, а у себи се дивљаше, како је и слуга искрен, као и господин му.

— Шта си избечио очи, као да ћеш га појести? рече му помајка. — Зар ти није истину рекао?

Кад Михејић осјети помоћ, обрадова се.

— Тако, бако, тако! викну он. — Све је зло од њих потекло! Они су и на мога господина налагали! Не вјеруј им ништа, господару! Носе ли они пасје главе при седлу — и језик им је пасји! Ево и ова бакица каже, да оваке погани није прије у Русији било! Михејић се обазрије на опричнике, па се онда примаче Сребрnome. — Ако сте и вуци, сад ме не можете појести.

Одавно је цар у себи одлучио да опрости разбојницима, само их је волио мало продржати у незнању.

Сада га дође воља, да се наруга старој Онуфревној, и уједно насмије Михејићу.

— Дакле, ти не волиш опричнину? упита он љубазно Михејића.

— А ко је волио господару? Све ради ње стижу невоље мога господина, да није ових изјелица, и сада би мој бојарин био у части код тебе.

Михејић плашљиво погледа царедворце, а у себи промисли: „Ех, тетка им стара! Већ кад је пошло главу ћу изгубити, али господина ћу оправдати пред царем“.

— Добар ти је слуга! рече цар кнезу.

— Да су моји овако вјерни, ваљало би! Је ли одавно у тебе?

— Е, баћушка Иване Васиљевићу, — завика обрадован Михејић — још док је кнез био дијете служио сам га. И оцу сам му служио, и отац мој његовом дједи, и дјеца би ми његовој служила, кад би их имао.

— Шта, зар ти старчићу немаш дјеце? упита још милостивије цар.

— Имао сам двојицу, па у боју погибоше, служећи тебе. Старијем непријатељ расијече главу, а млађеме простријелише прси, ево таман овдје.

Он показа руком мјесто на прсима.

— Види ти! — Јован заклима главом, као да врло жали Михејићеве синове.

— Та хвала Богу, старче, једне си изгубио, добићеш друге.

Михејић уживаше, што разговара са царем.

— То је добро лако наћи — рече он, кесећи се — само ја не волим бабе, баћушка — господару, па и стар сам.

— И међу бабама има разлике, — рече Јован и ухвати Онуфревну. — Ево ти домаћице! Узми је, старино, живите у миру и љубави, и дјецу гојите!

Опричници разумјеше, да се цар шали, па ударише у смијех, а Михејић бјеше зинуо од чуда, па гледаше на царево лице, али ово бјеше озбиљно.

Плануше мртве старичине очи.

— Безобразниче! закришта она на цара — Безбожниче! Да се ти мени ругаш! Ја ћу ти дати, безобразниче! Ја худито!

Она лупаше штапом о земљу, губица јој чешће захжвакаше, а носић помодри.

— Не треба се, бако, стидити, — рече јој цар, — ја ти дајем честита мужа: он ће те љубити и памети учити! А свадбоваћемо одмах вечерас по вечерњи. Е, ваља ли ти домаћица, старино!

— Смилуј се, баћушка господару! викну у правој страху Михејић.

— Шта? Зар ти се не свиђа!

— Како свиђа, баћушка! зајеча Михејић и стаде натраг узмицати.

— Заволићете се! — рече Јован — даћу уз њу доста новца.

Михејић са ужасом посматраше Онуфревну, коју једнако држаше цар.

— Баћушка, Иване Васиљевићу! — викну он изненада, и паде на кољена: — нареди да ме казне! Волим и умријети него се оженити њеном милости, тетка јој стара!

Цар мало постоја, па прсну у гласан и дуг смијех

— Но, — рече он и пушта Онуфреву, која љутито оде — нешто вам није суђено, ја вас силом нећу вјенчати. — Служи и даље, старче, твоме господину, а ти Никита дођи овамо. Опраштам ти и другу погрешку. Опраштам и овим голићима, нећу их уписивати у опричину, јер би се могли моји увриједити.

— А ти, Никита, — оvdје цар промијени свој подругливи глас и израз лица, па метну руку кнезу на раме, — ти остани код мене. Ја ћу те измирити са опричином. Кад нас ближе упознаш, не ћеш се више туђити. Лијепо је убијати Татаре, али ја имам ближих непријатеља. Њих треба зубима грести и метлом мести!

Цар лупкаше Сребрнога по рамену.

— Никита, — продужи љупко цар — ти си праведна срца, језик ти није лукав. Такви ми и требају. Упиши се у опричину, даћу ти мјесто Вјаземскога. Ти ме нећеш изневјерити.

Већ му почеше царедворци завидјети, већ у њему видјеше нову звијезду, која ће им бити на путу, па стадоше незадовољно шапутати.

Али се срце кнежево стеже, кад чу цареву жељу.

— Господару, — рече он, — хвала ти на милости, али дозволи, да се и ја придружим станичницима. Ја оvdје немам шта радити, нијесам навикнут на овдашње обичаје, а тамо у даљини вјерно ћу ти служити до пошљедњег издисаја.

— Дакле тако! рече Јован и диже руку са кнежева рамена — ми се не допадамо кнежевској милости. Поштеније је живјети са лупежима, него уз цара бити. Па ништа, — доврши он подругливо —

ми вам се не ћемо намећати. Живите заједно, као што сте и научили! Сретан пут, разбојнички војводи!

Цар још једном са презрењем погледа Сребрнога, окрену му леђа, и улезе у двор.

Глава XXXVIII.

ПОШЉЕДЊИ САСТАНАК.

Сребрни дознаде од Михејића, шта се догодило са бојарињом Јеленом. Старац му исприча, како је извео из млинице оне страшне ноћи, кад изгори Морозовљева кућа, и одвео је по њеној жељи у дјевојачки манастир. Он посла унапријед Михејића, да се зоговори са Јеленом, и да им уреди састанак.

Има неколика дана, како је изишао са станичницима из Слободе. Када се примакоше манастиру, он их остави, и пође сам на сусрет Михејићу.

Лутао је сву ноћ, тек пред зору опази у даљини пламен и крај њега Михејића.

— Баћушка, кнеже, Никита Романовићу! — завика Михејић, када га познаде — не иди даље. Врати се натраг, тамо немаш шта радити!

— Шта се догодило? упита Сребрни, а срце му замрије.

— Све је свршено, баћушка! Није нам била срећа суђена!

Сребрни скочи са коња.

— Говори! Шта се догодило са бојарињом.

Старац ћуташе.

— Шта се догодило са Јеленом Димитријевном? понови преплашено кнез.

— Нема више Јелене Димитријевне, него сестра Јевдокија — додаде мрко старац.

Сребрни се заљуља и прислони уз дрво. Томе се ударцу није надао.

— Шта ћеш, баћушка! Таква је била Божја воља.

— Причај! Не жали ме! Када се покалуђерила бојариња?

— Када је чула за казну Морозова. На дан прије, него што сам јој ја дошао!

— Јеси ли је видио?

— Јесам, баћушка.

— Сребрни хтједе нешто рећи, али не може.

Мало сам је видио, није ме хтјела за дуго примити.

— Шта ти је рекла?

— Да се молиш за њу, баћушка!

— И више ништа?

— Ништа, баћушка.

— Михејићу! рече кнез иза кратке почивке, — води ме у манастир, хоћу да је видим...

Старац заклима главом.

— Зашто, баћушка, не буну је више, она је сада, као и светица. Вратимо се нашим станичницима.

— Не могу! рече Сребрни.

— Михејић опет заклима главом и примаче кнезу другога коња.

— Јаши на овоме, твој је врло уморан, — рече он уздишући.

И они се упутише манастиру. Пут вођаше кроз шуму.

Када се зачу жуборење поточића, Михејић запита кнеза:

— Познајеш ли ово мјесто?

Сребрни подиже главу и опази рушевине некакве зграде. По сломљеноме колу могло се познати, да је ту била млиница.

— Ово је, када млинара ухватише, — примјети Михејић — тада су му и кућу срушили, не би ли нашли пара, тетка им стара!

Сребрни расијано погледа на развалине, и они кренуше даље. Шуме нестале, пред очима им се указа манастир. Он бјеше у равници, готово се није ни видјео из зелења, и као да спадаше у број сиромашних.

Коњаници сиђоше с коња, и закуцаше на врата.

Прођоше неколике минуте, затим се чу звука кључа.

— Слава Господу Исусу Христу! рече тихо Михејић.

— Во вјеки вјеков, амин! одговори сестра вратарка, и отвори врата. — Кога тражите, господо?

— Сестру Јевдокију — рече тихо Михејић, бојећи се да ова ријеч још више не потресе Сребрнога. — Ти ме познајеш, неки дан сам долазио.

— Не познајем, господине, мој је ред од јуче, прије мене била је сестра Агнија.

Калуђерица их страшљиво посматраше.

— Ништа не смета, — продужи Михејић — јави игуманији, да је дошао кнез Никита Романовић Сребрни.

Вратарка страшљиво премјери кнеза, и прилупну врата. Чуло се како прошапута:

— Господе Исусе Христе, смилуј се на нас!

— Боже, шта ово значи? — помисли у себи Михејић — зашто се боји мога бојарина?

Он погледа кнеза: заиста његово прашљиво одијело, подеране хаљине, намргођено лице, све је то могло препасти калуђерицу. Кнежево лице бјеше тако промијењено, да га и Михејић не би познао, да није с њиме путовао.

Опет се зачуже кораци.

— Игуманија вас не може примити — рече вратарка дођите сјутра, или прекосјутра.

— Али ја чекати не могу! викну Сребрни, јурну, силом раствори врата, и улезе у авлију. Пред њим стајаше игуманија, тако исто блиједа, као и он.

— Преклињем те Христом, стани! шапуташе она. — Знам, зашто си дошао,

али Бог кажњава убице, а невина крв пада на њихове главе!

— Света мајко! — рече, као у бунилу Сребрни, — пусти ме на часак сестри Јевдокији. Само да је видим! Да се с њоме поздравим!

— Да је видиш? Да се поздравите? Само то и ништа више?

Игуманија га неповјерљиво гледаше.

— Ти си силом уљегао, — кажеш да си кнез, а Бог зна ко си, и откуда си? Знаш да сада путују опричници, и по манастирима убијају жене и кћери кажњених бојара. А сестра Јевдокија жена је кажњенога бојарина.

— Ја нијесам опричник! викну Сребрни, ја сам хтио пролити за бојарина Морозова своју крв. Пусти ме да видим бојарињу, света мајко, пусти ме!

Можда искреност и правда, које бјеху написане на кнежеву лицу дирнуше игуманију. Она га са сажаљењем погледа.

— Крива сам пред тобом! рече она, — Али хвала Христу и Пресветој Тројици, када нијеси опричник! Препала ме сестра вратарка, па сам гледала, да час прије сакријем сестру Јевдокију. Шта ћеш, тешке су године настале! И у светим богомољама није сигуран живот! Али хвала Богу, када се преварих у теби! Ако си пријатељ бојарина Морозова, хајде за мном, њезина је ћелија у самој башти.

Игуманија га доведе до једне усамљене ћелије у сред баште, у сред зелена. На клупи, пред ћелијом, сјеђаше у црнини, са покривалом на лицу Јелена. Јесен бјеше у своме почетку, па жуто кљеново лишће опадаше, и као да се играше са Јеленином хаљином. Она бјеше замишљена, па кад чу кораке, трже се. Хтједе се дигнути на сусрет игуманији, али када спази Сребрнога врисну, ухвати се за срце, и клону на клупу.

— Не плаши се, дијете моје! — рече јој игуманија — ово је твој познати, при-

јатељ твога мужа, дошао је да се с тобом поздрави и растане!

Јелена не могаше говорити, само дрхташе и у страху гледаше кнеза.

— Ево — једва изрече Сребрни, — ево како нам би суђено, да се састанемо!

— Друкчије није могло бити! прошапута Јелена.

— Зашто ме не причека, Јелена Димитријевна! рече кнез.

— Да сам те чекала — шапуташе она — не бих имала довољно снаге... ти ме не би отпустио... а и онако је доста гријеха на мојој души, Никита Романовићу...

Опет ћутање. Кнежево срце лупаше, да искочи.

— Јелена Димитријевна! — рече он узбуђено — ја се за вазда растајем с тобом, за вазда Јелена Димитријевна!... Дај да те пошљедњи пут видим, ... да ти видим очи, ... дигни покривало, Јелена!

Мршавом руком подиже Јелена црно платно, које јој покриваше горњи дио лица, и кнез угледа њене тихе, сузне и дивне очи, помућене од неспавања и душевнога бола.

— Збогом, Јелена! викну он, и клече пред њу, — збогом за вазда! Нека нам Бог помогне, а могли смо сретни бити!

— Никада, Никита Романовићу, — рече тужно Јелена. — Крв Дружине Андријевића вазда би била између среће и нас. Он је ради мене пао под царску немилост, ја сам га изневјерила, ради мене је и кажњен. Не, Никита, ми не бисмо били срећни. Па и ко је сада срећан?

— Јесте — потврди кнез — нико није срећан! Бог се наљутио на Русију. Па ипак нијесам мислио, да ћемо се овако за вазда растати!

— Не, није за вазда! — Јелена се тужно осмјехну. — Само на овоме свијету.

— Зашто не погибох у боју са Татарима? Зашто ме цар не казни, када сам

му главу донио? Ради чега ћу живјети на овоме свијету?

— Носи крст свој, Никита, као што и ја носим мој. А твој је лакши. Ти можеш бранити домовину, а мени не остаје ништа, него да се за тебе, и за свој гријех молим Богу.

— Каква домовина? Гдје нам је домовина? викну кнез. Од кога да је браним? Не чине нам зло Татари, него цар. Мисли ми се муте, Јелена... Ти си једина подржавала мој разум, сада ми се све помутило. Не разликујем добро од зла! Чешће сам хтио бјегати, као Курбски, ти си ме једина задржавала, имао сам циљ живота, имао сам снагу, а сада... сада ми се разум мути, Јелена...

— Нека те Бог просвијетли, Никита Романовићу! Зар ћеш ти постати непријатељ царев, за то што си срећу изгубио. Сјети се, да је ово искушење, да ћемо се на ономе свијету састати! Сјети се твога живота, па немој самога себе изневјерити.

Сребрни спусти главу.

— Носи свој мученички крст, Никита! продужи Јелена. Иди онако, куда те цар шаље! Нијеси се уписао у опричнину, и савјест ти је чиста! Хајде на непријатеља земље руске, а ја ћу се до пошљеднега часа молити!

— Збогом Јелена, збогом, сестро моја! викну Сребрни и јурну к њој.

Она га дочека мирним погледом, загрли га као брата и без икаква страха или забуне три пута га пољуби. Јер у томе пошљеднеме пољупцу више не бјеше онога осјећања, који је некада, код баштене оградe, бацио у кнежево наручје.

— Збогом! понови она, спусти покривало, и улезе у ћелију.

Стаде звоно звонити на вечерњу. Сребрни једнако гледаше за Јеленом; он не чу, шта му игуманија говораше, не осјети, како га она изведе из манастирске оградe. Он сасвим механички сједе на коња, и

крону се са Михејићем даље. Манастирско звоно трже га из заноса. Тек сада осјети сву тешкоћу своје несреће. Срце му се цијепаше; он стаде са љубављу слушати звоњење, као да у њему чује пошљедњи опроштај Јеленин, а када пошљедњи одмјерени ударци изумријеше у вечерњеме ваздуху, њему се учини, као да му се све рођено откиде од живота, па га са свију страна ухвати хладна самоћа без наде...

Сјутри дан чета Сребрнога продужи свој пут, кроз густу шуму. Кнез им предњачаше, а мало даље од њега вјерни Михејић, који му ни једном ријечи не смјеше прекинути размишљање.

Сребрни бјеше погнуо главу, и између свију мрачних мисли свијетљаше му се, као далека зора, један осјећај. То бјеше сазнање, да је испунио своју дужност, колико је знао и могао, да никада у животу није хотимице скренуо са правога пута. То бјеше онај драгоцјени осјећај, који живи у срцу поштенога човјека, и пред којим је све благо овога свијета, сви човјенчански циљеви и пожуде прашина и ништа!

То једино сазнање даваше Сребрnome могућност да живи. Па сјећајући се растанка, понављајући у себи сваку ријеч Јеленину, он налазаше тужну утјеху у мислима, да није ни право, да он буде срећан, када остали трпе; да је лијепо са браћом носити мученички крст!

Он се сјети Годунова и осмјехну се. Да ли би му погодио мисли? Не, Годунов познаје цареву срце, знаде шта ће унапријед рећи Маљута, шта ће урадити овај или онај опричник, али како осјећају они, који не живе за своју корист — то је за њега тама!

За тим се сјети поштенога и честитог Максима, па се још више сневесели, и осјети самотињу. Никад више он неће срести оваку душу, која би се претопила у његову, која би га онако разумјела.

И дуго ће његов живот тећи својим током, не питајући, да ли се кнежеве најбоље намјере слажу са тепким животним захтјевима.

Бјеше сагнуо главу, па иђаше даље кроз шуму, исто тако мрачну, као и његове мисли. Тишину су прекидали разбојнички кораци. Вјеверице их посматраху са врха дрвећа, а шарени детлићи окрећашу на њих своје шарене главице, па опет равнодушно продужаваху куцати у дрво.

Један разбојник отпоче пјесму, други је подухватише, и наскоро читав хор отегну тужну руску пјесму...

Овдје бисмо могли свршити ову причу, али је потребно, да још коју проговоримо о осталим лицима, који су можда задобили сажаљење читаочево.

Пренијећемо се на седамнаест година, послје овога догађаја. Јован Грозни једнако је убијао, кајао се, и опет грезнуо у крви. Од свију љубимаца остао је само Маљута Скуратов и Борис Годунов. Маљута је погинуо у боју, а Годунов је ступио са царем у сродство, дао је сестру за другога царава сина Теодора. Злочинства царава достигнуше врхунац; он у јарости на мјесту уби свога сина царевића Јована, расијече му главу својим оштрим штапом. Затим настаде преврат:

Грозни се кајаше. Опричинину бјеше рапустио. Губитак земаља, пропаст и неред у држави, све то даде велики ударац Јовановој охолости. Он бјеше клонуо и тјелесно и душевно, пређашње енергије са сваким даном нестајаше. Прстен, или правим именом Иван Кољцо, задружио се на Волги са Јермаком и освојили су од Татара град Сибир, са њима се и Митка тукао: бранио цара и земљу руску. Кнез Сребрни одмах оне године, када се растао са Јеленом, погинуо је у боју са Татарима, код Жиздре, а са њиме сва његова чета.

Оваких људи, као Сребрни, Морозов, Василије Блажени јављало се чешће. Они би, као звијезда синули на посмртном рускоме небу, па би их нестало, јер нијесу спојени били између себе, није их подржавало опште мњење. Опростићемо грешној сјенци Грознога! Али не можемо, да се не надивимо вама, поштени људи! Ви сте се одржали, кад је најљепше било, када су сви појмови били извраћени; нијесте годили цару, ишли сте правим путем! Па и дјела ваша нијесу пропала, јер на свијету ништа не пропада, свако дјело, свака мисао и свака ријеч израсте као дрво; и много добро и зло, које као тајанствена појава постоји и данас у рускоме животу, крије свој коријен у мрачнијем њедрима прошлости. Мир вашеме праху поштени људи!

— крај —

НАПОМЕНА:

Пошто смо обећали овај број посветити чисто божићним радовима, а уједно ради, да у овој години завршимо и роман: *Кнез Сребрни*, то га доносимо као прилог одијељен од божићнег броја.

УРЕДНИШТВО.

